

Рівнева диференціація складових предметної компетентності з історії в підручниках для старшокласників

І. І. Смагін, доктор педагогічних наук,

Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

e-mail: igsmagin@gmail.com

Постановка проблеми. Навчання історії в сучасній профільній школі за відповідними рівнями диференціації (стандарт, академічний, профільний) потребує такої самої диференціації в програмах і підручниках. Досі відсутні чіткі критерії для формування змісту й методичного апарату різнорівневих підручників з історії для старшокласників, що підтверджується аналізом чинних програм і грифованих навчальних книг, котрі нині використовуються в навчальному процесі. На початковому етапі роботи над програмами для старшої школи, відповідно до вимог нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, актуалізується проблема рівневої диференціації складових предметної компетентності навчального змісту з історії в підручниках для старшокласників.

Аналіз останніх досліджень. Проблема рівневої диференціації в підручниках з історії для старшої школи висвітлюється в працях К. Баханова, В. Власова, Н. Гупана, С. Козленка, С. Моцак, Ю. Олексіна, О. Пометун, О. Сапліна, О. Удода, Н. Яковенко та ін. За роки існування нової структури та змісту шкільної історичної освіти в Україні було розроблено і видано підручники, посібники, робочі зошити з усіх історичних курсів. Однак, процес створення цілісної системи українських підручників ще не завершений. Сьогодні підготовка підручників і посібників з історії відбувається за відсутності національної концепції історичної освіти, чітко визначеної наукової позиції щодо психолого-

педагогічних та інших вимог до такої літератури, відсутності чітких критеріїв і показників для диференціації змісту й методичного апарату в підручниках з історії для старшої школи.

Метою статті є виявлення показників складових предметної компетентності з історії в умовах рівневої диференціації навчання старшокласників, на які повинні орієнтуватися автори навчальної літератури під час написання відповідних підручників.

Основна частина. Ми погоджуємося з підходом О. Пометун до структурування історичної предметної компетентності і виокремлюємо в ній шість складових: *хронологічну компетентність* (передбачає вміння учнів орієнтуватися в історичному часі); *просторову компетентність* (передбачає вміння учнів орієнтуватися в історичному просторі); *інформаційну компетентність* (передбачає вміння учнів працювати з джерелами історичної інформації); *мовленнєву компетентність* (передбачає вміння учнів будувати усні і письмові повідомлення про історичні факти, історичні постаті та історичні теорії); *логічну компетентність* (передбачає вміння учнів визначати й застосовувати теоретичні поняття, положення, концепції для аналізу й пояснення історичних фактів, явищ, процесів); *аксіологічну компетентність* (передбачає вміння учнів формулювати оцінки й версії історичного руху й розвитку) [3].

Як зазначає В. Власов, хронологічна компетентність є найспецифічнішою, оскільки для жодного іншого навчального предмета її формування не передбачене [2, 8–9]. Аналіз вимог нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти дав нам змогу визначити основні показники хронологічної компетентності старшокласників на трьох рівнях навчання. Так, на рівні стандарту учні 10–11 класів повинні вміти називати основні дати; визначати послідовність подій, процесів; групувати дати на основі певних подій і процесів; співвідносити дати з історичними подіями і процесами; співвідносити дати

подій і процесів в регіоні, державі, Європі, світі; співвідносити дати з персоналіями, подіями, предметами і об'єктами зображеними на схемах, картах, фотографіях, рисунках, слайдах, відеоматеріалах тощо; співвідносити дати з текстами письмових джерел.

На академічному рівні до викладених показників потрібно додати вміння складати синхроністичну таблицю; застосовувати періодизацію як інструмент пояснення суті перебігу історичних подій і процесів.

На профільному рівні додаються вміння застосовувати різні стилі літочислення до конкретних подій другого десятиріччя ХХ ст., використовувати синхроністичну таблицю як інструмент пояснення історичних подій і процесів; пояснювати суть різних методик запам'ятовування хронології; вміння складати періодизації на основі різних класифікаційних критеріїв; уміння використовувати періодизації для характеристики історіографічного та джерелознавчого матеріалу.

Просторова компетентність, на нашу думку, на рівні стандарту в учнів 10-11 класів має характеризуватися такими показниками: учень знає і локалізує об'єкти, події, процеси; зіставляє картографічну інформацію; аналізує картографічну інформацію як джерело; систематизує картографічну інформацію; відтворює на папері наявну картографічну інформацію в картосхемах.

На академічному рівні до переліку слід додати вміння створювати на папері власні картосхеми на основі звукових і текстових джерел інформації; вміння користуватися електронною картографічною інформацією.

На профільному рівні старшокласник, окрім згаданого, повинен уміти створювати електронні тематичні картосхеми за допомогою векторних і растрових графічних редакторів як ілюстрації в учнівських дослідницьких роботах та проектах.

Щодо інформаційної компетентності, то на рівні стандарту старшокласник повинен уміти користуватися довідковою літературою,

Інтернетом тощо для самостійного пошуку інформації; враховувати наявність різних поглядів на інтерпретацію факту, події чи процесу; самостійно інтерпретувати інформацію з різних джерел (текстів, фрагментів історичної літератури, письмових і речових історичних джерел, ілюстрацій, фондів та експонатів музеїв, історичних пам'яток); систематизувати навчальну інформацію шляхом складання таблиць, схем, планів.

На академічному рівні до переліку слід додати вміння критично аналізувати, порівнювати й оцінювати історичні джерела; відрізнити факти від інтерпретацій.

На профільному рівні старшокласник, окрім зазначеного, повинен уміти виявляти тенденційну інформацію та вміти пояснити її необ'єктивність; здійснювати особисту дослідницько-пошукову діяльність.

Логічна компетентність на уроках історії формується в процесі розумової обробки інформації за законами формальної логіки. Це може виявлятися у співвіднесенні одиничних фактів (подій), персоналій з історичними подіями і процесами та візуальними джерелами; у відборі фактів за певною ознакою та їх групуванні (періодизації); у розпізнаванні фактів (дій, подій, процесів) за певними характерними ознаками чи проявами; у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між діями, подіями, процесами на основі істинності та помилковості суджень; у систематизації, групуванні фактів, які пов'язані з характеристикою (діяльністю) історичної особи тощо.

Щодо логічної компетентності, то на рівні стандарту старшокласник повинен уміти виявляти послідовність, ознаки, особливості, риси, подібності, відмінності, зміни, зв'язки, погляди, підходи, тенденції, процеси; напрямки розвитку об'єктів, процесів, діяльності, політик; визначати мотиви, зміст, принципи, засади, закономірності, причини, наслідки, результати, значення дій, діяльності, політик, подій, процесів; визначати роль особи, соціальної групи (груп), етносу (-ів), народу (-ів),

нації (-ій) в діяльності і процесах; визначати сутність понять, діяльностей, (процесів); порівнювати (знаходить спільне і відмінне) шляхом встановлення подібностей і відмінностей між ними: історичні факти, об'єкти, дії, події, діяльності, політики, підходи, процеси (їх результати), ідеї, принципи, засади, цінності, ролі, погляди, судження, висновки, умовиводи тощо; класифікувати предмети, об'єкти, процеси, події, дії, діяльність; співвідносити з іншими факти, дії, події, діяльності, політики, процеси, режими, стани, характери, характеристики; узагальнювати інформацію, риси, ознаки, погляди, підходи, причини, мотиви, результати дій, діяльності, політик, подій, процесів, риси, зв'язки, тенденції, ідеї, принципи, засади, цінності, судження, висновки, умовиводи, ролі; обґрунтовувати (аргументувати) судження, умовиводи, висновки; доводити істинність чи хибність суджень і умовиводів; робити дедуктивні умовиводи на підставі понять і суджень.

На академічному рівні до переліку слід додати вміння систематизувати інформацію з різних історичних джерел; порівнювати різні погляди вчених і трактування, причин, змісту, перебігу і наслідків історичних подій, діяльностей, політик, процесів.

На профільному рівні старшокласник, окрім переліченого, повинен уміти порівнювати різні періодизації історичного процесу, епохи, періоду, етапу; виявляти характерні ознаки, риси основних історіографічних традицій і шкіл; використовувати методи історичного дослідження в учнівській дослідницькій діяльності.

Мовленнєва компетентність старшокласників на уроках історії передбачає вміння учнів будувати усні і письмові повідомлення про історичні факти, постаті, діяльності, політики, події, процеси та історичні теорії; реконструювати образи минулого у словесній формі у вигляді опису, оповідання, образної характеристики; викладати історичні поняття, зв'язки і тенденції історичного розвитку застосовуючи пояснення, доведення, міркування, узагальнюючу характеристику.

Навчальна мовленнєва комунікація – це виступи учнів, які демонструють засвоєння знань та вчать висловлювати власну думку. Головними рисами такого мовлення є доказовість, бездоганна логічність, точність мислення, чітка термінологія, позбавлена будь-якої двозначності [1, 60].

Старшокласник, вивчаючи історію на рівні стандарту, повинен називати дати, імена, історико-географічні назви, хронологічні межі, факти, поняття, терміни, вимоги; оповідати (описувати) об'єкти (предмети, речі, історико-культурні об'єкти, географічні об'єкти, території, населені пункти тощо), дії, діяльність, події, ситуації, кампанії, битви, походи, боротьбу, процеси, рухи, політику, політичні режими, реформи, суспільні інститути, концепції, перебіг подій, хід, зв'язки, тенденції, проблеми, зміст, сутність, місце, повсякденне життя, становище, стан, настрої, психологічний клімат, здобутки, зміни, прояви, основні положення, підходи, пошуки, шляхи (способи), напрямки, системи (сукупності), розвиток, стосунки, ролі, відносини; образно характеризувати ставлення; особливості; персоналії; культурні події; предмети, витвори, твори і об'єкти інтелектуальної і творчої діяльності; настрої, психологічний клімат, боротьбу, битви, побут, повсякденне життя, узагальнено характеризувати географічні об'єкти, території, населені пункти, дії, діяльність, події, ситуації, кампанії, походи, процеси, рухи, політику, реформи, умови, концепції, перебіг, хід, зв'язки, тенденції, проблеми, зміст, сутність, місце, становище, стан, здобутки, зміни, прояви, основні положення, підходи, пошуки, шляхи (способи), напрямки, системи (сукупності), розвиток, стосунки, ролі, відносини, етапи, періоди, епохи; викладати власну думку у формі відповіді (усної і письмової), оповіді/опису, образної характеристики, пояснення, доведення, міркування, узагальнювальної характеристики, історичного есе, доповіді, повідомлення, реферати з теми; оперувати здобутими знаннями з теми і вміннями під час діалогу, дискусії, дебатів, інших групових форм роботи.

На академічному рівні до переліку слід додати вміння пояснювати особливості, тенденції, чинники, причини, умови, передумови, засади, наслідки, результати, ознаки діяльності і процесів, динаміку, використовуючи різні історичні джерела та праці істориків; вміння рецензувати навчальні і наукові праці, виступи, твори на історичну тематику.

На профільному рівні старшокласник, окрім зазначеного, повинен уміти інтерпретувати інформацію з різних історичних джерел; оперувати здобутими знаннями та історичною термінологією; оперувати набутими вміннями під час діалогу, дискусії, дебатів, інших групових форм роботи; ставити запитання різних типів і відповідати на них, виходячи з особливостей джерела інформації або ситуації.

Методисти наголошують, що аксіологічна складова компетентнісного навчання історії забезпечує особистісне включення учнів у навчально-виховний процес на рівні емпатичного розуміння й ціннісно-змістового сприйняття навчального матеріалу й духовно-морального образу самого вчителя. Це можливе тільки за умови емоційної відкритості вчителя, його щирого інтересу до навчального предмета. Важливо пам'ятати про максимальну коректність, тактовність, навіть делікатність під час контролю аксіологічних компетентностей.

Учні 10-11 класів, котрі вивчають історію на рівні стандарту, спираючись на загальнолюдські, європейські й національні цінності, повинні вміти оцінювати: факти, дії, події, впливи, ролі, діяльність, риси, осіб, внесок, політики, реформи, погляди, підходи, ідеї, ідеології, програми, документи, стратегії, концепції, підсумки, результати, наслідки, здобутки; порівнювати концепції, точки зору, ролі, ідеї та цінності, результати діяльності, політики, реформ тощо; висловлювати власні погляди і обґрунтовувати власну позицію (аргументувати ставлення) до фактів, дій, подій, діяльності, взаємостосунків, проявів, ставлень, рис, осіб, політики, реформ, поглядів, підходів, ідей, ідеологій, програм, документів,

стратегій, концепцій, підсумків, результатів; виокремлювати факти й емоційно-ціннісні судження автора; аргументовано відстоювати власні погляди.

На академічному рівні вивчення повинні додаватися вміння оцінювати: вплив подій, політик, діяльності, передумови процесів, перебіг процесів, риси проявів суспільного життя, ідеї і гасла, трагізм війни й знецінення людського життя, роль людського чинника в історії; виявляти й оцінювати тенденційну інформацію в історичних джерелах.

На профільному рівні старшокласник, окрім згаданого, повинен уміти виявляти суперечності в позиціях різних істориків й авторів історичної і навчальної літератури та аргументовано висловлювати власну точку зору; формулювати значення історичного документа і наслідки закладених у ньому ідей для історичного процесу; визначати, у чому полягає цінність джерела для учня/учениці; висловлювати ставлення до заходів, передбачених цим документом, до основних ідей, які в цьому документі задекларовані; узагальнювати, чи мав документи наслідки, які пов'язували з його реалізацією.

Висновки. Відповідно до складових історичної предметної компетентності, пропонуємо показники, за якими можливо диференціювати навчальний зміст і методичний апарат різнорівневих підручників з історії. Маємо надію, що наші міркування і пропозиції стануть у нагоді авторам навчальних програм і підручників з історії для старшокласників.

Література

1. Абрамович, С. Д. Мовленнєва комунікація : Підручник [Текст] / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарьова. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 472 с.
2. Власов, Віталій. Як перевірити та оцінити історичну компетентність учнів (до концепції контрольних робіт Державної

підсумкової атестації з історії України) [Текст] / Віталій Власов // Історія в школах України. – 2010. – № 4. – С. 3–17.

3. Пометун, Олена. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті [Текст] / Олена Пометун // Історія в школах України. – 2007. – № 6. – С. 3–12.

UA У статті проаналізовано показники складових предметної компетентності з історії в умовах рівневої диференціації навчання старшокласників, на які повинні орієнтуватися автори навчальної літератури під час написання відповідних підручників.

Ключові слова: предметна компетентність, різнорівневі підручники з історії.

RU В статье проанализированы показатели составляющих предметной компетентности по истории в условиях урвневой дифференциации обучения старшеклассников, на которые должны ориентироваться авторы учебной литературы при написании соответствующих учебников.

Ключевые слова: предметная компетентность, разноуровневые учебники по истории.

EN Indicators of component parts subject competence of history analyzed in this paper. These indicators should be guided authors of textbooks while writing relevant textbooks in tier differentiation seniors.

Key words: substantive competence, multilevel history textbooks.